

Psykiske lidelser, Sorg og Seksualitet

Modul 4

Refleksjoner fra studiedagen

Hvad gjorde størst fagligt indtryk?

Læringsmål for dagen

- Psykisk sårbarhed og psykiske lidelser
- Sorg
- Seksualitet

Definitioner

- Psykisk sårbarhed: Medfødt eller erhvervet risiko for at få udløst psykisk lidelse
- Psykisk lidelse: Tilstand der medfører forandring i tænkning, følelser og/eller adfærd. Psykiske symptomers indvirkning på helbredstilstand, livskvalitet og social funktionsevne

Definitioner

- Psykisk diagnose: Betegnelse for en gruppe samtidigt optrædende symptomer klassificeret i enten DSM V eller ICD-10.
- ICD-11: Fra kategorial opdeling til spektrum og dimensional forståelse af symptomer
- Komorbiditet: Samsygelighed

Diagnosesystemet ICD 10

- Diagnoser defineres ud fra symptomer og forløb, klinisk vurdering, tests og gerne i et tværfagligt regi
- 10 diagnostiske hovedgrupper
- Diagnose, så længe kriterierne for diagnosen opfyldes
- **Usikkerhed i forbindelse med diagnosticering af udviklingshæmmede:**
  - Traditionel psykiatrisk undersøgelse = samtale, der giver indblik i tankeverden og symptomer
  - Behov for supplerende oplysninger fra pårørende og personale
  - Suppl.: DASH II (standardiseret spørgeskema)

ICD -10 Psykiske lidelser og adfærdsmæssige forstyrrelser

- F00-09: Organiske lidelser (fx demens)
- F10-19: Misbrugsbetingede psykiske lidelser eller tilstande
- F20-29: Skizofreni og psykoser
- F30-39: Affektive sindslidelser (mani-depression)
- F40-49: Nervøse og stressrelaterede tilstande, angst, OCD
- F50-59: Adfærdsændringer forbundet m. fysiologiske forstyrrelser (spise, søvn, seksualitet)
- F60-69: Forstyrrelser af personlighed og adfærd
- F70-79: Mental retardering
- F80-89: Psykiske udviklingsforstyrrelser, fx autisme
- F90-98: Adfærds- og følelsesmæssige forstyrrelser opstået under opvæksten
- F99: Uspecificerede lidelser

Forekomst

- 30% behandlingskrævende psykisk lidelse (Oligofreni-psykiatri i Syddanmark, 2003)
- Faldende prævalens ved stigende IQ (Gjærum & Ellertsen, 2005)
- Stigende prævalens ved stigende alder (Ibid.)

Nedsat funktionsevne (Jansen , 1994)

- 30% adfærdsforstyrrelser
- 12-17% psykiske lidelser

Normalbefolkningen

- 1-1,5%

Særlige forudsætninger og sårbarhed

Det kognitive funktionsniveau hos målgruppen indebærer generelt reduktion i form af:

- Opmærksomhedsproblemer
- Reduceret korttidshukommelse
- Svag sekventiel informationsbearbejdning
- Vanskeligheder med at tilegne sig indsigt og regelstyring, og med at overføre indlærte færdigheder
- Sprog og kommunikationsvanskeligheder

Kognitiv og sensorisk belastning øger sårbarheden

Hvorfor viden om psykiatri

- Symptomer kan have forskellige årsager
- Den pædagogiske tolkning af borgerens tilstand er afgørende for den rette behandling
- Det er derfor vigtigt, at kende de psykiatriske diagnoser og symptomer
- Dette kan i værste fald betyde fejlbehandling eller ingen behandling for en smertefuld sindslidelse

Andre tilstande der ligner

- Urinvejsinfektion
  - Smertetilstande
  - Forstoppelse
  - Sløvende medicin
-
- Disse tilstande kan hos sårbare mennesker udløse en forvirringstilstand, som aldeles ligner en psykose med bevidsthedsuklarhed, hallucinationer m.m.
  - Her er behandlingen ikke psykiatrisk medicinering, det forværrer kun tilstanden.

Misbrug

- Ændret personlighed og adfærd
- Afhængighed
- Depression
- Alkoholrelateret demens

Demens

- Påviselig fremadskridende forstyrrelse eller tab af hjernens (især) kognitive funktioner
- Demens er et syndrom karakteriseret ved forstyrrelse og svækkelse af højere hjernefunktioner som hukommelse, tænkeevne, orientering, sprog, planlægning, dømmekraft samt følelsesliv og adfærdstyringer. Bevidstheden er upåvirket
- Forekomst: 5 - 8 % af befolkningen over 65 år og 30 – 40 % over 85 år
- Der antages, at være en større forekomst hos personer med udviklingshæmning (10 - 15 %), og personer med Downs syndrom rammes tidligere

Demens og Downs syndrom

Fase 1:

- Apati, søvnbehov om dagen, tab af færdigheder, irritabilitet, nedsat hukommelse, tab af sproglige kundskaber, urininkontinens

Fase 2:

- Yderligere forværring af symptomer udviklet i fase 1, visuel – rumlig desorientering, apraksi, gangforstyrrelse

Fase 3:

- Yderligere forværring af symptomer i fase 2, epileptiske anfald. Myoklonier, ophævet gangfunktion, sengeliggende

Årsagsforhold

- Diskussion om arv og miljø
- Arv: udviklingsegenskaber knyttet til generne (biologi)
- Miljø: påvirkninger i familie og omgivelser
- Multifaktoriel årsagsforståelse: bio – psyko - social tilgang

Emergensmodel

Samfund
Gruppe
Personlighed / Identitet
Kognition / Emotion
Psykofysiologi
Nerveceller
Gener

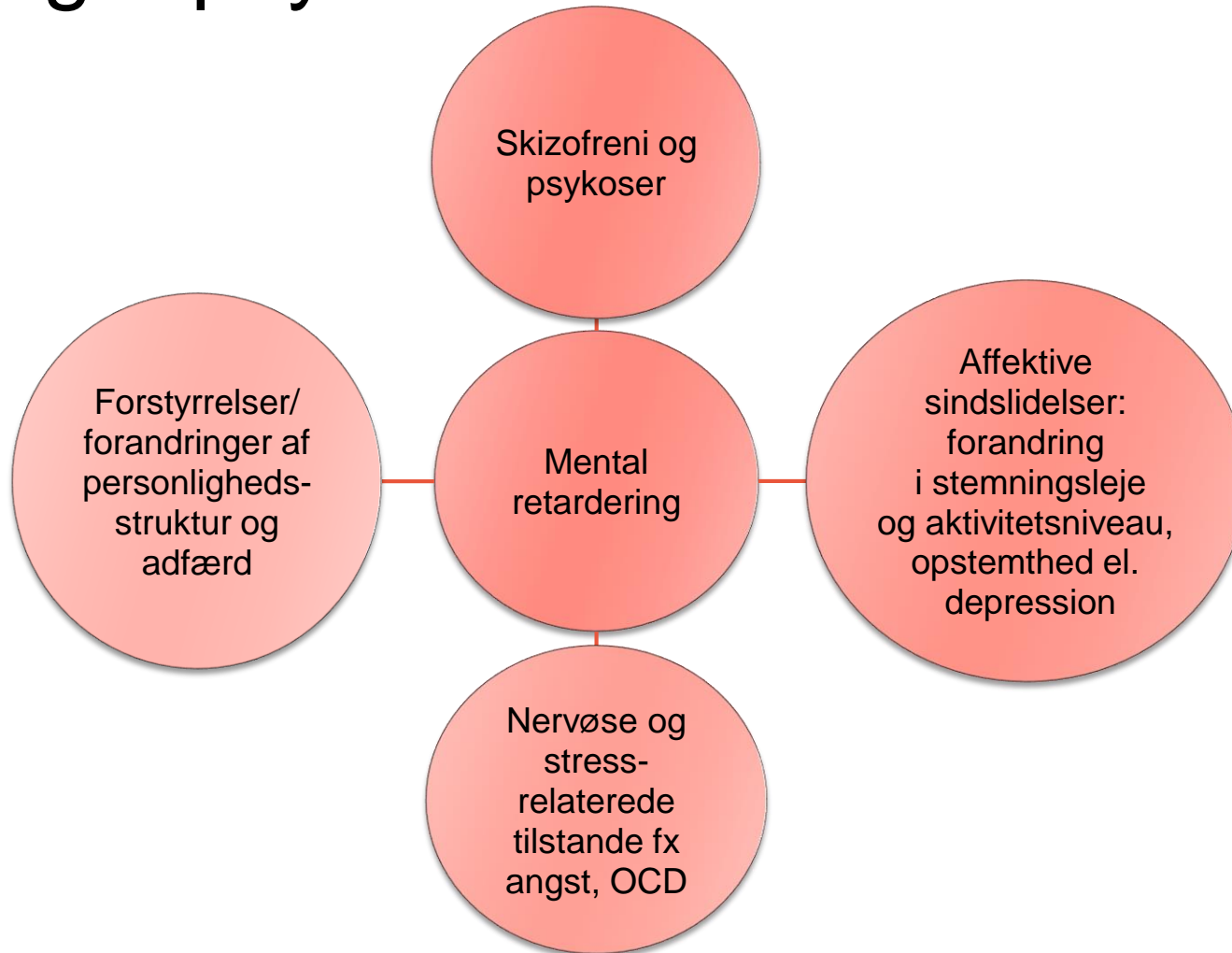

Egenskaber, der opstår på et hierarkisk højere niveau, kan ikke reduceres til de underliggende niveauer, om end disse er det pågældende fænomens forudsætning

Udvalgte psykiske lidelser

Skizofreni og psykoser

- Skizofreni betyder 'splittet sind', og sygdommen er kendetegnet ved en splittet opfattelse af virkeligheden med angst, depression og besvær ved socialt samvær
- Diagnosticering kræver et vist udviklingsniveau, ca. 10 år
- Kendetegnet ved fundamentale og karakteristiske forstyrrelser af tænkning og perception fx vrangforestillinger, tankepåføring, hallucinationer og affektive forstyrrelser
- Psykoser i f.m. længerevarende vrangforestillinger fx paranoia

Skizofreni og psykoser

- **Vrangforestillinger:**
  - Urigtige forestillinger om den ydre verden. Disse kan ikke korrigeres
  - Disse tillægges absolut sandhedsværdi, og personen er overbevist om, at forestillingen er sand
- **Tankepåføring:**
  - Oplevelse af ydre styring af ens tankeverden
- **Hallucination:**
  - En hallucination er en sanseoplevelse uden en ydre påvirkning af sanseorganet. Fx at man hører og ser ting, som ikke eksisterer eller er uvirkelige
- **Affektive forstyrrelser:**
  - Fx med manisk eller depressivt indhold

Skizofreni

Positive symptomer:

- Vrangforestillinger
- Hallucinationer
- Desorganiseret tale
- Desorganiseret eller kataton adfærd

Negative symptomer:

- Affektiv fladhed
- Fattigt tankeliv
- Viljesløshed

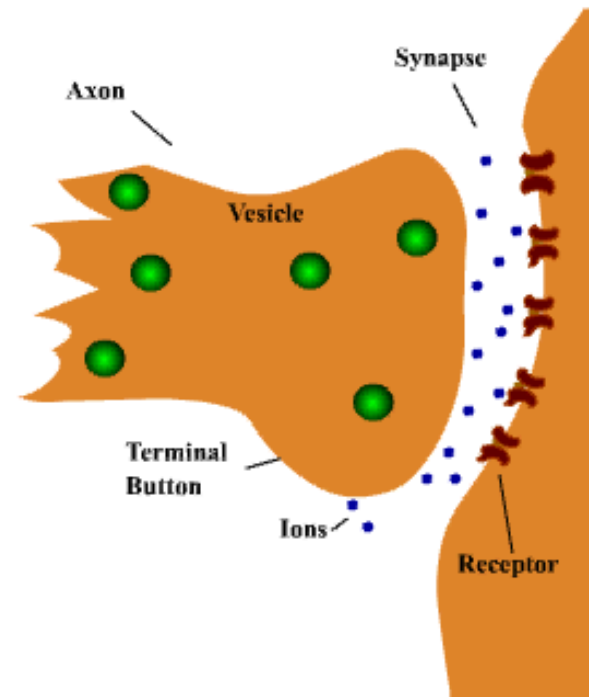
Skizofreni - neurobiologi

- Anatomisk relationsforstyrrelse med færre synaptiske kontakter, manglende fronto-temporalt samspil
- Øgede lateralventrikler, nedsat hjernevæsvolumen, neuronantal og mindskede temporallapper
- Hypofrontalitet: nedsat aktivitet i præfrontale dele af pandelappen fx initiativ, motivation, planlægning, fleksibilitet mm.
- Aktivitet i Brocas og primært auditivt område v. hørehallucinationer
- Overproduktion af dopamin ved positive symptomer og nedsat produktion ved negative symptomer

Skizofreni – medicin / psykofarmaka

- Hæmmer aktiviteten i synapser, der anvender dopamin - dopamin- antagonist
- Kan mindske vrangforestillinger og hallucinationer - positive symptomer

Skizofreni og udviklingshæmning

- Skizofreni og psykoser ses hos mennesker med IQ under 50
- Symptomerne kan være:
  - Vrangforestillinger, men angsten fylder ofte mere
  - Konstant højt beredskab, angstreaktioner med blikket fikseret på bestemt punkt
  - Mørkt blik med udvidede pupiller, trækninger i ansigtet
  - Mærkelige lyde, ord, mumlen, griner
  - Sansedrag (hallucinationer)
  - Anspændthed, irritabilitet
  - Udad- og indad reagerende handlinger
  - Klager over smerter
  - Vanskelig at opnå kontakt med for andre
  - Social isolation, apati

http://www.ted.com/talks/eleanor_longden_the_voices_in_my_head

---

Depression

- Depressive kernesymptomer omfatter:
  - Nedtrykthed
  - Nedsat lyst eller interesse
  - Nedsat energi eller øget træthed
- To fremtrædelsesformer:
  - En mere indadvendt form, der er kendetegnet ved tristhed, manglende lyst og initiativ og social tilbagetrækning
  - En mere udadvendt form, der er kendetegnet ved irritabilitet, vredlæthed, stridbarhed og udadreagerende adfærd
- I mange tilfælde ses en sammenblanding af de to

Depression

- Ledsagesymptomer:
  - Nedsat selvtillid og/eller selvfølelse
  - Sygelig skyldfølelse – kan medføre overdrevne selvbebrejdelser
  - Følelser af ulyst ved livet – evt. selvmordstanker
  - Koncentrationsbesvær og ubeslutsomhed
  - Hæmning af bevægelser
  - Søvnforstyrrelser
  - Appetit og vægtændringer
- Skelnen: sværhedsgrad (ledsagesymptomer) og tid (min. 14 dage)

Depression

- Forekomsten af depression i DK er 3 - 4 %
- Multifaktoriel sygdom – risikofaktorer:
  - Psykologisk stress, fx ved tab (ydmygelse)
  - Biologiske forhold, fx fysiologiske ubalancer
  - Genetisk betinget sårbarhed
- Vedvarende depression kan medføre hukommelsesproblemer og demens

Depression - neurobiologi

- **Hjerneaktivitetsmønstre i f.m. depression:**
  - Overaktivitet i amygdala og ventromediale præfrontale cortex, emotionelle symptomer
  - Nedsat aktivitet i dorsolaterale præfrontal cortex, adfærd og tænkning
- **Øget stressfølsomhed:**
  - Øget forekomst af stresshormonet cortisol
  - En biologisk adaptiv respons kan blive til en negativ tilstand med øget arousal, øget muskeltonus, søvnforstyrrelser, nedsat evne til at fastholde opmærksomhed, evt. hukommelsesvanskeligheder

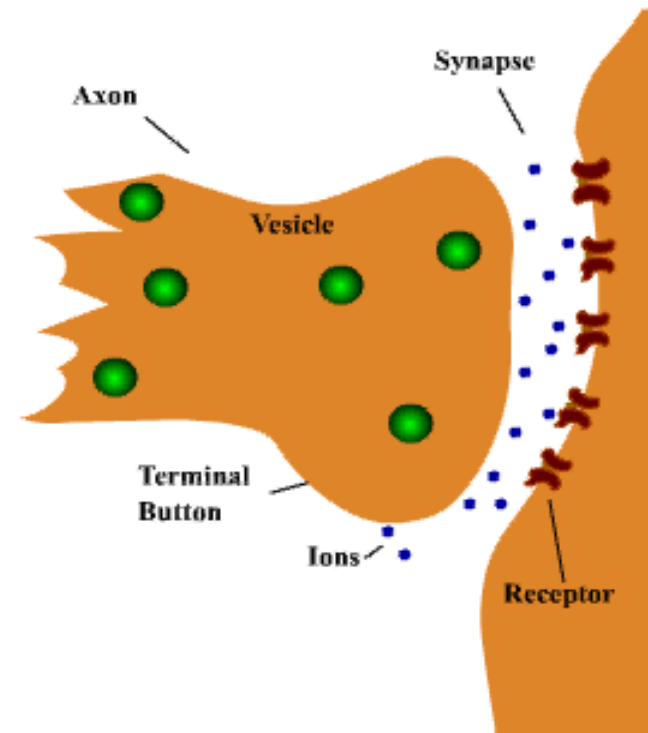
Depression - behandling

- Kan generelt bedres gennem en øget opmærksomhed på:
  - Motion?
  - Lys
  - Søvn
  - Kost
  - Omsorg
  - Psykoedukation
- Behandling retter sig mod sværhedsgrad
  - Let depression: Samtaleterapi / kognitiv terapi, evt. medicin
  - Moderat til svær depression: Medicin, samtaleterapi, evt. elektrochock

Depression – medicin / antidepressiva

- SSRI: selektive serotonin reuptake inhibitors - hæmmer genoptagelsen af serotonin
- MAO: monoamin oxidase inhibitor - hæmmer enzymet monoamin oxidase, som normalt nedbryder serotonin

Sorg og depression

- Fastlåst eller ”patologisk” sorg kan forveksles med depression
- Sorgprocessen kan have andre udtryk og være forsinket fx vanskeligheder med at udtrykke følelser og manglende erfaring / viden om at følelser forandres igen
- Reaktion i f t. følelsesmæssig udviklingsalder og ikke kronologisk alder
- Sårbar gruppe forbundet med mange tab

To-spors-modellen

Taborienterede spor

- Smerten over tabet
- Accept af endelighed
- Give slip/omforme tilknytning
- Undgåelse af restaurerende forandringer

Det restaurerende spor

- Gøre nye ting
- Forholde sig til livsændringer
- Nye roller/relationer
- Undgåelse/afledning fra tabet

Forebyggelse af depression i forbindelse med sorgprocesser

- Spørgsmål: Hvad har personen mistet ved tabet af relationen? Hvordan kan færdigheder/aspekter fra relationen bruges i andre sammenhænge?
- Indsats: Erstatte gamle rutiner med nye/ aktiviteter forbundet med personen
- Hensigt: Fastholde glæde og håb – forventninger om noget
- Skelnen ml. sorg og depression: Hvis tristhed m.v. forstærkes omkring mærkedage og dage, hvor tidligere aktiviteter mangler, kan der være tale om sorg

Stressbelastningsyndrom og udviklingshæmning

- Post Traumatisk Stress Disorder
- Langvarig eller forsinket reaktion på belastning ses ofte hos mennesker med udviklingshæmning
- Symptomer:
  - Søvnvanskeligheder
  - Koncentrationsvanskeligheder
  - Social tilbagetrækning
  - Angst og depression forekommer ofte samtidigt
  - Øget vedvarende arousal
  - Dissociation
  - Flash-back

Hvornår skal vi være opmærksomme på stressbelastninger?

- Hos personer med udviklingshæmning, der:
  - har kronisk dysfunktionel emotionsregulering
  - har en adfærd, hvor antagelsen om psykose ikke passer helt
  - har oplevelser de ikke kan komme væk fra
  - har været udsat for overgreb, både seksuelle og andre invaderende handlinger
  - udviser alvorlig vedvarende udfordrende adfærd uden påviselig grund

OCD - Obsessive Compulsive Disorder

Kendetegnes ved stadige tvangstanker eller tvangshandlinger

- Tvangstanker eller obsessioner
  - Er gentagne ubehagelige tanker, følelser, idéer, fornemmelser eller billeder, man ser for sit indre blik
  - Smitte, sygdom, vold
- Tvangshandlinger eller kompulsioner
  - Er gentagne handlinger eller ritualer, som oftest umiddelbart ikke giver mening
  - Vasketvang, kontrollere døre, låse eller kogeplader eller gøre ting på en speciel måde via ritualer

OCD - eksempler på behandling

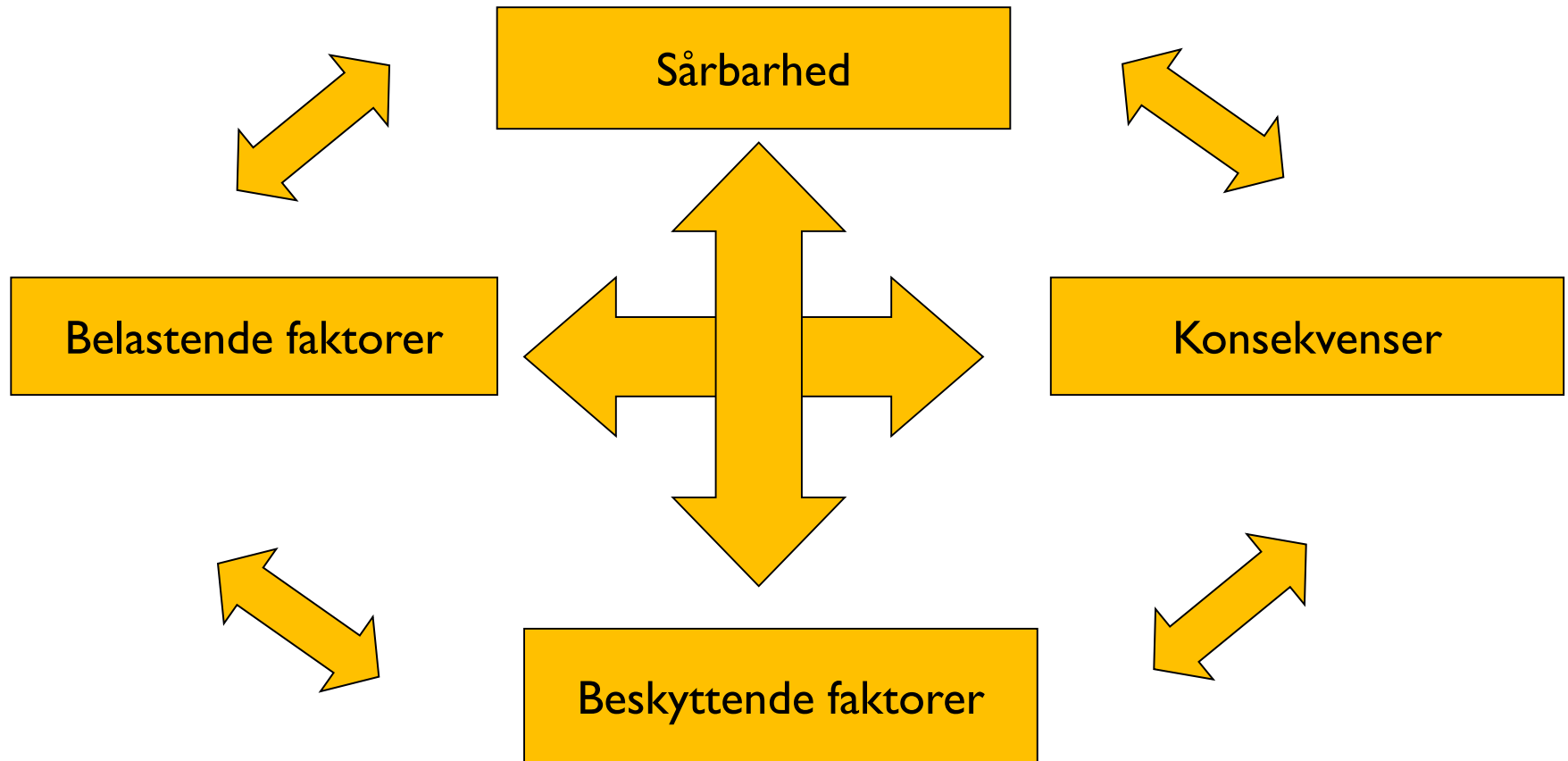
- **Medicin:** OCD kan behandles med SSRI præparater
- **Kognitiv terapi:** Anvendelig overfor OCD lidelsen. Behandlingen foregår typisk ved en psykolog / psykiater. Man bør være opmærksom på kognitivt niveau
- **Eksponeringstræning og responsforhindring:** Et af de vigtigste principper i behandling af tvangslidelser er at udfordre tvangslidelsen ved, at hovedpersonen udsætter sig for det ubehagelige

PTSD og udviklingshæmning

- Psykose, paniklidelse og depression kan være vanskeligt at adskille fra PTDS, da disse tilstande kan opstå som følge af en alvorlig hændelse
- Personer med alvorlig grad af udviklingshæmning, som er psykotiske udviser en kaotisk desorganiseret væremåde
- Desorganiseret væremåde ses også ved angstanfald og høj arousal
- Personer med PTSD, som dissocierer er mindre kontaktbare, det samme er personer med psykose

Sårbarhed og mestring

Normal personlighedsorganisering

- Personligheden har sæde i frontallapperne
- Dannes i barndommen og ungdommen
- Vedrører individets måde at være på og kommer til udtryk gennem den måde vi normalt tænker, handler og oplever på, samt den måde vi udtrykker vores følelser på
- De fleste personlighedstræk er nyttige, hvis de ikke er for overdrevne

Forstyrrelser af personlighed og adfærd

Emotionel ustabil personlighedsforstyrrelse - borderlinetype F 60.31:

- Forstyrret og usikker identitetsfølelse (jeg –svag)
- Tendens til ustabile relationer til andre
- Tendens til at undgå at blive ladet alene
- Tendens til selvdestruktivitet
- Kronisk tomhedsfølelse

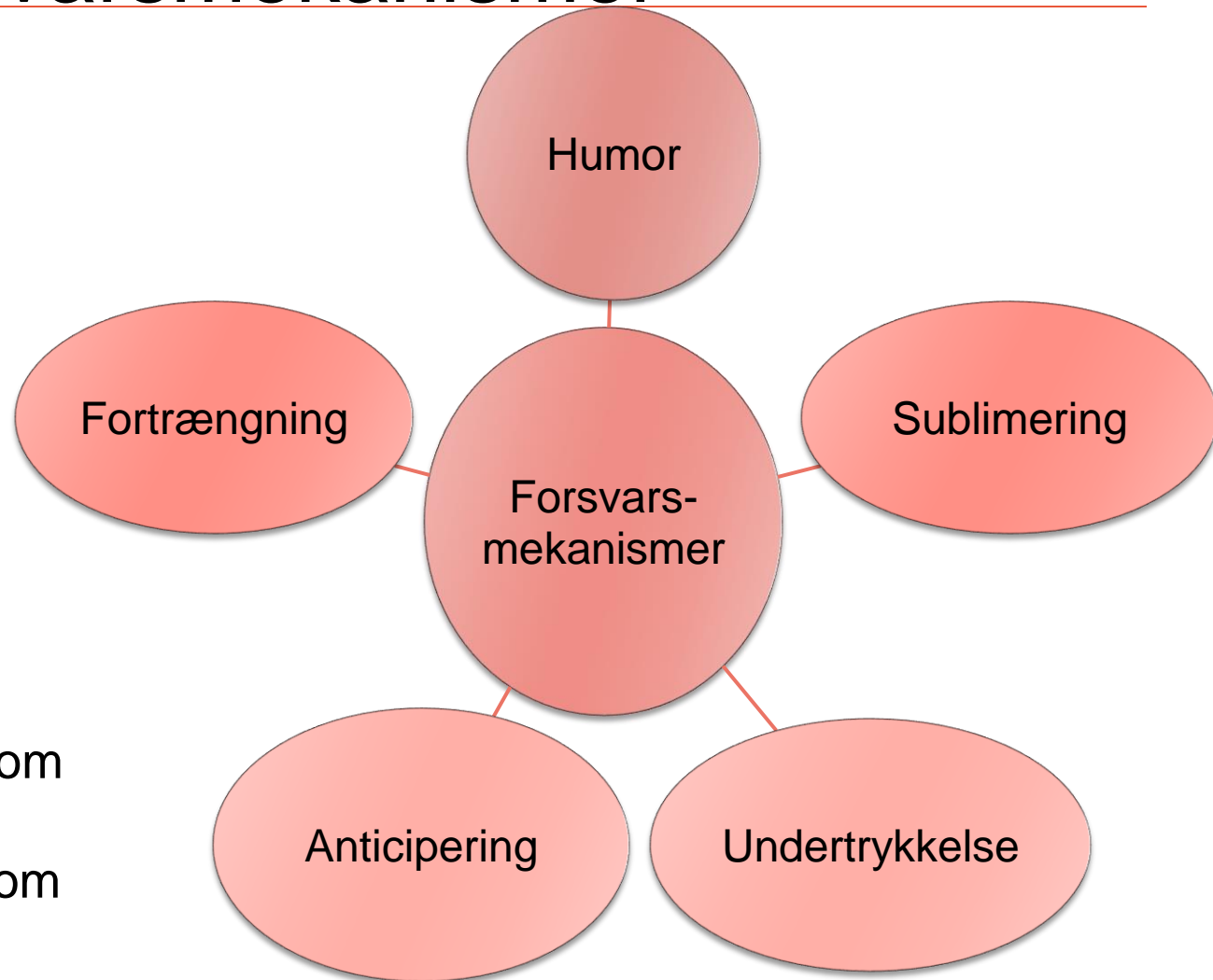
Forsvarsmekanismer

- Konflikten mellem lyst og ulyst ligger bag det, vi kalder forsvarsmekanismer eller vores måde at håndtere konflikter mellem behov og realitet
- Formålet er at holde ubehagelige følelser i skak og skabe bedst mulig mental ligevægt
- Skelnen mellem sunde og usunde forsvarsmekanismer, hvor de usunde forsvarsmekanismer er opdelt i neurotiske og primitive

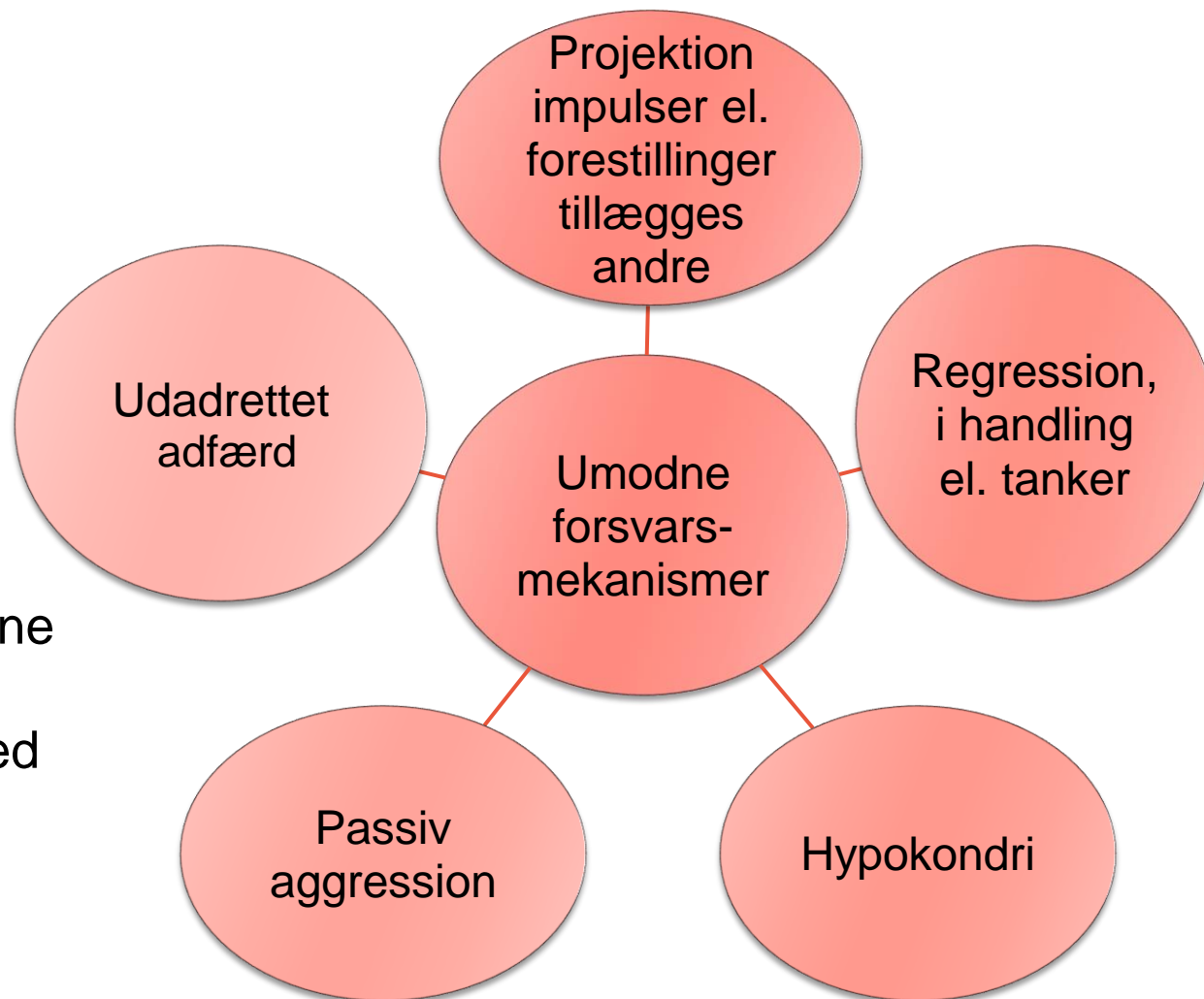
Modne forsvarsmekanismer

Eksempler på modne forsvarsmekanismer, som anvendes hyppigt ved fravær af psykisk sygdom

Umodne forsvarsmekanismer

Eksempler på umodne mekanismer, som anvendes hyppigt ved psykisk sygdom

Umodne forsvarsmekanismer

- Splitting: adskille positive og negative følelser og sider ved en selv eller andre, fordi man ikke kan klare ambivalensen
- Primitiv idealisering
- Omnipotens / devaluering
- Projektiv identifikation: at tillægge andre ens negative, uacceptable, følelser, ideer og tanker. Opfatter egne reaktioner som rimelige i f.t. andres adfærd

Nedsat psykisk funktionsevne og borderline lignende problematikker

---

Vær opmærksom på:

- Eksekutive vanskeligheder, herunder:
  - Kolde kognitioner, der omhandler ikke affektiv tænkning
  - Varme kognitioner, der omhandler affektpræget tænkning
- Mentalt udviklingsniveau, herunder udvikling af:
  - Eksekutive funktioner
  - Mentalisering
  - Central koherens

Tilgange i praksis

- Miljøterapi
- Low expressed emotion
- Salutogenese
- Gentle teaching
- Recovery

Miljøterapi

- Formålet er at kompensere for det umodne jeks manglende funktioner ved at omgivelserne varetager dem
- Miljøet skal være trygheds- og udviklingsskabende fx gennem struktur, faste aftaler, tydelighed og stabilitet
- Relationen til pædagogen skal være rummelig, dvs. som en container, der opbevarer, modtager og ”afgifter” projektioner
- Relationen er udgangspunkt for udvikling af jeg-styrke, realitetsopfattelse og impuls kontrol
- Jeg – støttende samtaler

Miljøterapi

- Pædagogen er projektionsskærm for den mangel på tillid, der tidligt i livet har dannet borgerens forestilling om ”voksne”
- Borgeren kan søge, at genskabe sit tidlige livs samarbejdsmodel ved at provokere, manipulere, lyve, flygte, spille pædagogerne ud mod hinanden
- Parallelle virkelighedsopfattelser: anerkend at borgeren ser på pædagogerne i overensstemmelse med tidligere erfaringer
- Tag ansvar, når borgeren ikke lykkes i relationen eller med sine projekter

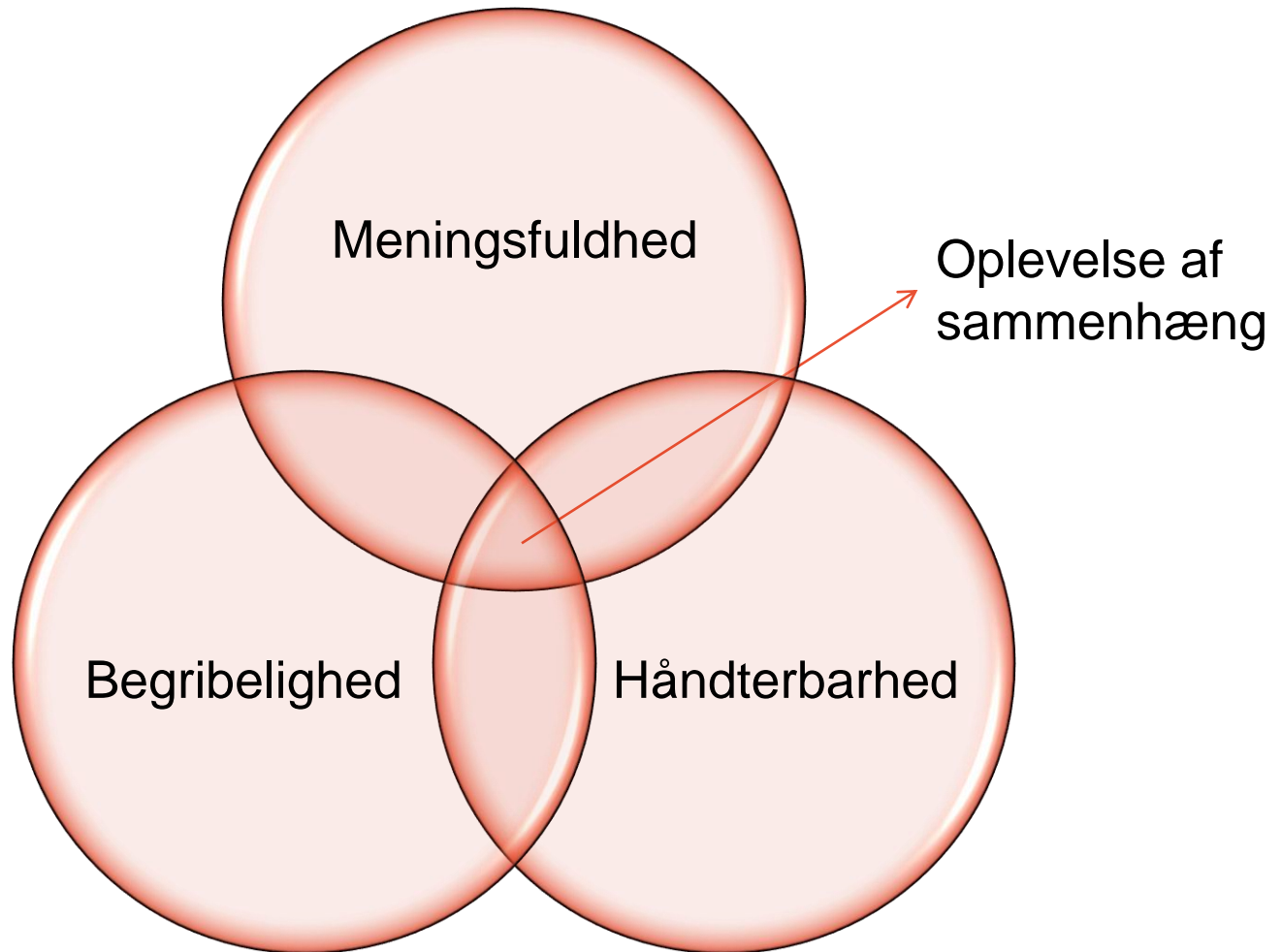
Low expressed emotion tilgang

- Accepterer, at de psykotiske forestillinger er virkelige for borgeren.
- Respekt for borgerens behov for at være alene.
- Accept af lav funktionsevne
- Tålmodighed (bedring kan vare år)
- Accept af behov for støtte og omsorg.
- Fleksibel holdning
- Engagement uden overinvolvering
- God evne til at lytte
- God problemløser

Salutogenese

Gentle teaching

- En psykologisk baseret filosofi om menneskelige relationer
- Den insisterer på, at den professionelle omsorgsperson skal reflektere over sin egen evne til at udvise nænsomhed, varme og være kærlig uden betingelser

Recovery – 4 faser

---

1. Stabilisering - kontrol over symptomerne og formindske lidelse
2. Reorientering - udforskning af umiddelbare tankeforbindelser i tilknytning til lidelsen
3. Reintegration - gendannelse af meningsfulde aktiviteter, sociale relationer og roller
4. Stabilisering - opretholdelse af ønskværdig situation og begyndende rutiner i hverdagslivet

Seksualitet

- Er medfødt
- Er den (næst)stærkeste drift
- Kan undertrykkes
- Formes tidligt – er svær at ændre i sin grundessens
- Formes af et samspil af genetik, opvækst, erfaringer
- Rummer behov/drift der kræver tilfredsstillelse

Seksuelle behov

- Behov for identitet
- Behov for at få børn.
- Behov for at leve op til en social rolle.
- Behov for spænding og afspænding.
- Behov for intimitet og nærhed.
- Behov for kærlighed.
- Behov for seksuelle oplevelser.

Almås og Benestad (1997)

Seksualitet påvirkes af

- Hormonelle/endokrine faktorer
- Medfødte karaktertræk
- Samfundets normer
- Forældres/pædagogers holdninger/viden
- Personlige oplevelser
- Opvækst

Seksuel udvikling hos børn

- Stadier fremfor alderstrin
- Stadier = Biologisk medfødte modningssekvenser
- Traumer/brud = forsinkelser/fejludvikling af seksuel modenhed

0-1 år: erektion/lubrikation

1-3 år: onani/masturbation (uvidende)

2-3 år: Ubevidst, udforskning, åbenhed, ublufærdige

4-6 år: Øget bevidsthed, gensidige lege, frækt sprog

7-10 år: seksuelle fantasier, onani/masturbation vidende)

10-13 år: Blufærdighed, viden, onani, porno, bevidsthed, moral

Udviklingshæmning & seksualitet

- Lige så differentieret seksualitet som normaliteten
- Kan virke umodne og forvirrede i deres seksualitet
- Seksuel adfærd ikke alderssvarende
- Svært ved at forstå kropslige lyster
- Svært ved at give udtryk for seksuelle behov
- Har sværere ved at forstå begrebet jævnaldrende

Udviklingshæmning & seksualitet

- Hyperseksuel adfærd optræder oftere end normalen
- Svært ved at styre seksuelle impulser.
- Seksuel kontakt ofte rettet mod uopnåelige/uinteresserede
- Grænseoverskridende adfærd 3-5 gange mere udbredt
- Øget risiko for at blive udsat for overgreb
- Jo lavere kognition, jo sværere at adfærdskorrigere

Referencer

- Ekness, Jarle (2001): *Utviklingshemming og psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ekness, Jarle (2004): *Tvangslidelse - forståelse, diagnostisering og behandling*. Universitetsforlaget.no
- Bertelsen, A, og Jørgensen, P.M (2002): *De psykiatriske diagnoser*. Psykiatrifondens Forlag
- Cullberg, J. (2001): *Dynamisk psykiatri*. Psykologisk bogklub
- Hansen, Stefan (2002): *Fra neuron til neurose*. Kbh.: Gads Forlag
- Center for ligebehandling af handicappede (2008): Notat om behandling af udviklingshæmmede med psykiske lidelser

Referencer

- Jansen, Helga m.fl. (1994): *Udviklingshæmmede med psykiske lidelser*. Dansk psykiatrisk selskab og landsforeningen LEV
- Perlt, Birger (1999): *Udviklingshæmmede med sindslidelser – En tværfaglig udfordring*. Socialt Udviklingscenter SUS
- Rygaard, N. P. (2000): *Børn med tilknytningsforstyrrelser*. Forfatterforlaget
- Torgersen, Svann (2000): *Personlighet og personlighetsforstyrrelser*. Oslo: Gyldendals Akademisk
- Ørnfjæld, Gudrun & Ørum, Eva (1995): *Miljøterapi*. Agripa nr. 16
- Noter i psykiatri, www.manan.dk
- VIPU viden, www.oligo.dk